

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ ТА ОСВІТИ УКРАЇНИ
Полтавський державний педагогічний університет
ім. В.Г. Короленка

ПЕДАГОГІКА МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ

Програма спецкурсу
для студентів III курсу психолого-педагогічного
факультету зі спеціальності
“Початкове навчання та музичне виховання”

Полтава – 2001

Педагогіка музичного сприймання: Програма спецкурсу для студентів III курсу зі спеціальності “Початкове навчання та музичне виховання” / Упор. О.О.Лобач. – Полтава, 2001.– с. 19.

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри хореографії та образотворчого мистецтва Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка *Л.В. Бичкова*;

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка *Ж.В. Бориц*.

Затверджено вченою радою Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка (протокол №2 від 25 жовтня 2001 року)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Формування музичного сприймання школярів є необхідною умовою оптимізації процесу музичного виховання особистості дитини. Ефективність цього процесу значною мірою визначається якістю педагогічного керування і залежить від особистості вчителя, від його професійної підготовки до музично-виховної роботи. На жаль, з учбового плану, за яким навчаються студенти III – IV курсів (спеціальність “Початкове навчання та музичне виховання”), вилучено дисципліну “Методика музичного виховання в загальноосвітній школі”, що й зумовило введення спецкурсу “Педагогіка музичного сприймання”.

Зміст спецкурсу “Педагогіка музичного сприймання” розробив доктор педагогічних наук, професор О.Я.Ростовський. Він акцентує увагу на теоретичних і методологічних засадах педагогічного керування процесом розвитку музичного сприймання школярів, що пов’язано із необхідністю поглиблення теоретико-методичної підготовки майбутнього вчителя музики, який прослухав курс методики музичного виховання. Ми пропонуємо інший варіант спецкурсу, в якому узгоджується теорія й практика.

Мета спецкурсу – підготувати майбутніх вчителів музики до педагогічного керування процесом формування музичного сприймання учнів різного віку.

Завдання спецкурсу:

1. Ознайомити студентів із теоретико-методологічними засадами процесу формування музичного сприймання школярів.
2. Дати студентам систематизовані знання про психолого-педагогічні умови ефективного керування процесом формування музичного сприймання школярів, а також методи та прийоми формування музичного сприймання учнів в процесі слухання музики.
3. Забезпечити осмислення майбутніми спеціалістами специфіки методики формування та розвитку музичного сприймання дітей на різних вікових етапах.

4. Сформувати у майбутніх вчителів музики та співів практичні вміння та навички з педагогіки музичного сприймання.

5. Виховати й розвинути у студентів творче сприймання музичного мистецтва, художньо-естетичну та емоційну культуру, здатність до емоційного самопізнання, самовираження й переживання через музику, збагатити їхній емоційний досвід через розширення емоційно-естетичного тезаурусу.

Після закінчення вивчення спецкурсу **студент повинен знати:**

- сутність, мету, завдання, зміст і логіку процесу формування музичного сприймання учнів;
- онтогенез музичного сприймання та переживання учнів 1 – 8 класів;
- психолого-педагогічні умови оптимальної організації процесу музичного сприймання дітей на різних вікових етапах;
- методика формування та розвитку музичного сприймання учнів в початковій та основній школі; сучасні технології організації слухання музики з дітьми.

Студент повинен оволодіти певними групами умінь:

Загальнопедагогічними уміннями для здійснення педагогічного керівництва процесом формування музичного сприймання, а саме: інформаційними, розвиваючими, мобілізаційними, орієнтаційними, організаторськими, комунікативними, виховними, дослідницькими, контролюючими тощо;

Музично-фаховими уміннями: музикознавчими, музично-теоретичними; технікою гри на музичному інструменті;

Проектувальними вміннями: конкретизація навчально-виховних завдань на основі діагностики рівня розвитку музичного сприймання учнів; поетапне формування музичного сприймання школярів; виховання та розвиток позитивних якостей творчої особистості через спілкування з музичним мистецтвом;

- *Конструктивними* вміннями: відбір і компонування музичного матеріалу із слухання музики залежно від

поставленої мети і завдань уроку, вибір доцільного варіанту художньо-сміслової організації сприймання музики; визначення рівня досягнення художнього змісту музичного твору учнями конкретного класу; визначення логіки художнього спілкування з учнями у процесі музичного сприймання та доцільних педагогічних впливів, які зумовлюють наведення учнів на сприймання й переживання змісту музичних творів;

Творчими уміннями: оригінальне використання різноманітних форм організації процесу музичного сприймання учнів, в тому числі їхньої художньо-творчої діяльності; удосконалення окремих методів і прийомів розвитку музичного сприймання школярів.

З метою поглиблення практичної підготовки студентів до педагогічного керування процесом формування музичного сприймання учнів викладач веде заняття із спецкурсу в *формі лекцій-практикумів*, використовуючи інтерактивні та активні методи викладання.

По закінченні вивчення педагогіки музичного сприймання студенти складають недиференційований залік, на який виносяться теоретичні питання й практичні завдання.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

№ п/п	Назва теми	Лекційних	Само-стійн.
I. ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА			
1.	Сутність музичного сприймання, його типи та онтогенез	2	–
2.	Педагогічне керування процесом музичного сприймання	2	–
II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КЕРУВАННЯ ПРОЦЕСОМ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ			
1.	Інформаційне забезпечення музичного сприймання та формування установки на сприймання музичних творів	2	2
2.	Здійснення художньо-педагогічного аналізу музичних творів	2	2
3.	Організація художньо-творчої діяльності учнів у процесі музичного сприймання	2	2
III. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ			
1.	Методика розвитку музичного сприймання у початковій школі	8	10
2.	Специфіка керування процесом музичного сприймання в основній школі	10	10
3.	Методичні засади інтегрованого підходу до проблем розвитку музичного сприймання школярів (на матеріалі програм «Мистецтво»)	2	4
	ВСЬОГО	30	30

I. ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Тема 1. СУТНІСТЬ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ, ЙОГО ТИПИ, МОДЕЛЬ ТА ОНТОГЕНЕЗ

Теоретико-методологічні проблеми формування музичного сприймання школярів (огляд філософсько-естетичних та музикознавчих досліджень М.С. Кагана, О.Ф. Лосєва, Л.А. Мазеля, В.В. Медушевського, Є.В. Назайкинського, А.Н. Сохора та ін. на природу та специфіку музики).

Генезис педагогічних поглядів на музичне сприймання та його розвиток: а) музичне сприймання як засіб досягнення акустичних та конструктивних сторін музики (О.О. Володін, Є.Є. Юцевич та ін.); б) музичне сприймання як діяльність (Ю.Б. Алієв, Г.С. Рігіна); в) музичне сприймання як художнє спілкування слухача з музикою, яке ґрунтується на інтонаційній теорії Б.М.Асаф'єва (Е.Б. Абдулін, О.О. Апраксина, Н.О. Ветлугіна, Л.Г. Горюнова, Д.Б. Кабалевський, О.Я. Ростовський, В.М. Шацька, Л.В. Школяр та ін.).

Сутність музичного сприймання як складного багаторівневого процесу: створення установки на сприймання – слухання як фізичний та фізіологічний процес – розуміння і переживання музики – інтерпретація і оцінка музики – післядія музики (О.Я. Ростовський, А.Н. Сохор).

Суб'єктивна модель художнього сприймання музичного мистецтва (пізнавальний, емоційно-сенсорний та морально-вольовий аспекти) та її роль у керуванні процесом слухання музики школярами (Б.П. Юсов).

Типи музичного сприймання (хаотичне, дифузне та диференційоване), їх обумовленість суб'єктивною моделлю художнього сприймання музичного мистецтва.

Онтогенез музичного сприймання.

Тема 2. ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРУВАННЯ ПРОЦЕСОМ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ

Сутність керування процесом музичного сприймання, його суперечності та характерні особливості (динамічність, насиченість, імпровізаційність, контрастність, суперечливість, оптимальність, доцільність педагогічних впливів та їх індивідуально-особистісна спрямованість, тощо).

Закономірності й принципи формування музичного сприймання школярів (за О.Я.Ростовським).

Логічна схема керування музичним сприйманням школярів:

- Розробка вчителем варіантів художньо-сислової організації сприймання музики;
- Визначення рівня осягнення художнього змісту музичного твору учнями конкретного класу та прогнозування можливого особистісного смислу, який вони вкладатимуть у сприйняте;
- Виділення на цій основі провідних художньо-естетичних ідей (генералізованих ліній);
- визначення логіки художнього спілкування з учнями у процесі музичного сприймання та доцільних педагогічних впливів, які зумовлюють наведення учнів на сприймання й переживання змісту музичних творів;
- організація процесу музичного спілкування школярів;
- контроль за результатами музичного сприймання школярами мистецького твору і відповідне коригування керівних впливів;
- вироблення нових варіантів художньо-сислової організації сприймання музики.

Загальна методика слухання музики на уроці (за Н.Л.Гродзенською): вступне слово учителя про музику; показ музичного твору; художньо-педагогічний аналіз музичного твору; його повторне слухання; поглиблення сприймання художнього образу музичного твору у процесі постійного спілкування з ним.

II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КЕРУВАННЯ ПРОЦЕСОМ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ

Тема 1. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ УСТАНОВКИ НА СПРИЙМАННЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

Педагогічні вимоги до попередньої інформації про музичний твір: адекватність, повнота (ознайомлення з “біографією художнього твору”, розумне оточення музичного твору загальнохудожніми, історико-соціальними і побутовими повідомленнями), доступність, лаконічність, художня образність, емоційна насиченість, різноманітність.

Формування установки як внутрішнього цілісного стану готовності до сприймання музичних творів. Чинники, які впливають на формування установки:

- Позитивні – правильний режим навчання учнів (розподіл активної діяльності й відпочинку протягом уроку, зміна вражень, різноманітність діяльності, організація мікропауз тощо); сприятливий психологічний клімат, естетична якість музичного твору, його доступність і відповідність потребам учнів; професіоналізм учителя;

- Негативні – неправильна організація діяльності (тривалість, одноманітність, інтенсивність, невідповідність рівню музичного розвитку дітей тощо), несприятливий психологічний клімат (емоційний дискомфорт, неадекватність психічного стану учня змісту музики, порушення контакту між учнями, між учнями і вчителем тощо), наявність сильних подразників.

Умови, за яких руйнується педагогічна ситуація сприймання музичного твору: а) розбіжність установок учителя і учнів; б) відсутність комунікативної взаємодії; в) використання репродуктивних методів навчання; г) психологічна некомпетентність учителя тощо.

Тема 2. ЗДІЙСНЕННЯ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

Сутність художньо-педагогічного аналізу музичного твору, його схожість і відмінність від мистецтвознавчого аналізу.

Погляди провідних педагогів-музикантів на проблему художньо-педагогічного аналізу музичного твору на уроці музики (О.О. Апраксіна, Б.В. Асаф'єв, Н.Л. Гродзенська, Д.Б. Кабалевський, В.Д. Остроменський, В.М. Шацька та ін.).

Психолого-педагогічні умови адекватного художньо-педагогічного аналізу музики.

Створення реальної педагогічної ситуації сприймання та художньо-педагогічного аналізу музики студентами (на прикладі відомих програмних творів).

Тема 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ

Музичне сприймання як творчий процес (.Л.М.Кадцин).

Концепції творчого розвитку слухача Б.В. Асаф'єва і Б.Л.Яворського, схожість і відмінність їх ідейно-педагогічних поглядів.

Етапи творчого розвитку слухача (за Б.Л.Яворським): накопичення вражень; спонтанне вираження творчого начала в зорових, сенсорно-моторних, мовленнєвих напрямках; імпровізації; створення власних композицій; самостійна музична творчість.

Спостереження музичних явищ та їхнє моделювання за допомогою таблиць емоційно-естетичних визначень О.Я.Ростовського; рухів; кольорових матриць О. Лутошкіна; емоційно-експресивних ліній Реві; прийоми творчого розвитку Б.Л.Яворського, словесних анотацій Б.В. Асаф'єва.

Організація ділової гри “Перекладачі музичних вражень”.

ІІІ. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ

Тема 1. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Генеральна мета процесу розвитку музичного сприймання у початковій школі. Загальна логіка тематизму програм з музики для початкової школи як відображення внутрішньої логіки процесу розвитку музичного сприймання молодших школярів.

Завдання із слухання музики, які вирішує вчитель із учнями у кожній чверті, та їхня конкретизація в меті уроку (аналіз календарного плану та методичних розробок уроків музики, зафіксованих у програмі).

Методика вивчення тем: “Про що розповідає музика” (слухання записів Д.Б.Кабалевського), “Про трьох китів в музиці”, “Інтонація”, “Розвиток в музиці”, “Будова (форма) музики”, “Музика мого народу” (в контексті музичної культури інших народів світу). Проведення викладачем відповідних ділових ігор та фрагментів уроків з кожної вищезазначеної теми.

Особливості створення учителем психолого-педагогічних умов керування процесом музичного сприймання молодших школярів (замість висновку).

Тема 2. СПЕЦИФІКА КЕРУВАННЯ ПРОЦЕСОМ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Мета, завдання та логіка процесу музичного сприймання в 5 – 8 класах загальноосвітньої школи, його наступність та взаємозв'язок із початковою ланкою освіти.

Взаємозв'язок різних видів мистецтв на уроці музики як філософсько-естетична, музично-педагогічна проблема та психолого-педагогічна умова оптимізації процесу музичного сприймання учнів. Вивчення тем “Музика і література”, “Музика і живопис” із п'ятикласниками.

Закономірності та засоби художнього впливу музичного мистецтва на людину та методика вирішення означеної проблеми із учнями шостого класу.

Мистецтвознавчі засади тем “Музичний образ” і “Музична драматургія” та методика їх опанування в сьомому класі.

Методика викладання проблем “Сучасність в музиці”, “Музика легка і серйозна” у восьмому класі. Специфіка процесу керування музичним сприйманням на заключному етапі шкільної музичної освіти.

Тема 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ШКОЛЯРІВ (на матеріалі програм “Мистецтво”)

Умови інтеграції змісту освіти (актуалізація знань із загальної педагогіки).

Аналіз цілісності та оптимальності змісту шкільної освіти галузі “Мистецтво”.

Шляхи інтеграції змісту мистецької освіти, реалізовані у проектах двох програм, розроблених колективами авторів, очолюваних доктором педагогічних наук О.П. Щолоковою та кандидатом педагогічних наук Л.М. Масол.

Особливості методики керування процесом розвитку музичного сприймання школярів в умовах інтегрованих уроків з “Мистецтва” та на рівні інтегрованих тем у циклі окремих предметів (музика, образотворче мистецтво, хореографія) з урахуванням специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва, існуючих між ними взаємозв'язків (актуалізація знань попередньої теми спецкурсу), стійких навчально-виховних цілей та завдань. Проведення відповідних фрагментів уроків Мистецтва з використанням інтерактивних методів навчання.

ВИМОГИ ДО ЗАЛІКУ

На залік виносяться теоретичні питання та практичні завдання.

Теоретичні питання

1. Визначте сутність процесу музичного сприймання та назвіть його складові компоненти.
2. Які аспекти складають структуру моделі художнього сприймання музики?
3. Які типи музичного сприймання школярів потребують музично-педагогічної корекції на уроці?
4. Які умови, на ваш погляд, найсуттєвіші для формування музичного сприймання?
5. Які позитивні та негативні чинники впливають на створення педагогічної ситуації музичного сприймання?
6. Диференціюйте поняття “музичний образ”, “музичний зміст” і “структура музичного твору”. Як уникнути руйнування музичного образу?
7. Як має враховуватися асоціативна природа музичного мистецтва у педагогічному процесі? У чому полягає шкідливість спрощення, підтасування під музику позамузичних асоціацій, вгадування програм до твору тощо?
8. Назвіть алгоритм керування музичним сприйманням школярів.
9. Простежте загальну логіку розвитку музичного сприймання учнів протягом усіх років музичного виховання в загальноосвітній школі.
10. Спираючись на теоретичний матеріал, прокоментуйте думку П.П. Блонського про те, що “уроки музики, поезії, малювання, як ізольовані естетичні заняття, мають вкрай малу педагогічну цінність. У кращому випадку – це уроки відірваного від життя мистецтва”.
11. Поясніть доцільність розгляду художньо-педагогічного спілкування як методу керування музичним сприйманням. Яке його місце в структурі інших методів формування музичного сприймання школярів?

12. Узагальніть методи та прийоми слухання музики. Які, на вашу думку, є найбільш оптимальними і чому?

Практичні завдання

1. Виконати інструментальний твір із власного репертуару.
2. Зробити цілісний художньо-педагогічний аналіз даного твору за такою схемою:

Вступ

- Відомості про авторів
- Біографія твору
- Визначення місця даного твору у творчості композитора

Мистецтвознавчий аспект аналізу

- Ідея. Тема. Образи. Характер. Музична драматургія.
- Аналіз засобів втілення художніх образів (форма, жанр твору, мелодія, ритм, ладотональність, гармонія, фактура, тембр, динаміка, темп та ін.).
- Визначення найбільш характерних засобів втілення художнього образу.

Методичний аспект аналізу

- Доступність сприймання музичного твору дітьми.
- Визначити педагогічно-виховний потенціал обраного музичного твору та його можливе місце у змісті музичного виховання школярів за умови творчого підходу до репертуару програм з музики (клас, чверть, тема, конкретизація мети та завдань уроку).
- Запропонувати декілька варіантів художньо-сислової організації сприймання музики.
- Визначити рівень осягнення художнього змісту музичного твору учнями певного класу та спрогнозувати можливий особистісний смисл, який вони вклатимуть у сприйняте, спираючись на знання вікової психології;
- Підготувати методичну розробку ознайомлення учнів з музичним твором на уроці (тему і клас *початкової школи* вибирає студент, але бажано, щоб теми в академічній групі не повторювались).

3. Законспектувати:

- Д.Б.Кабалевский. Основные принципы и методы программы по музыке для общеобразовательной школы // Кабалевский Д.Б. Педагогические размышления. – М.: Педагогика, 1986. – С. 27 –51.
- Лобач О.О. Логіка уроків музики і співів на тему: «Музичний образ» (І півріччя 7-го класу // Наукові записки психолого-педагогічного факультету: Зб. наукових праць. – Полтава, 1998. – С.281 – 286.
- Ростовський О.Я. Виразні характеристики музики // Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С. 203 – 211.
- Горюнова Л. Развитие ребенка как его жизнетворчество // Искусство в школе. – 1993. – № 1. – С. 15 – 21.

4. Зробити ксерокс проектів програм базового компоненту освітньої галузі “Мистецтво”, розроблених колективами авторів, очолюваних доктором педагогічних наук О.П. Щолоковою та кандидатом педагогічних наук Л.М. Масол.

5. Прочитати:

- Кабалевський Д.Б. Про трьох китів та про інші цікаві речі. – К.: Музична Україна, 1983.
- Кабалевський Д.Б. Як розповісти дітям про музику? – К.: Музична Україна, 1983.

**Зміст методичної розробки
фрагменту уроку із слухання музики**

Клас, чверть, номер уроку.

Тема чверті.

Мета та завдання фрагменту уроку “Слухання музики”.

Обладнання, в тому числі твори з суміжних видів мистецтв (образотворче мистецтво, література).

Сценарій художнього спілкування, який включає

- Вступну бесіду або розповідь учителя, яка відповідає відомим вимогам до інформаційного забезпечення музичного сприймання;

- Методи та прийоми формування установки на слухання музики, зокрема, завдання, які пропонуються учням перед слуханням музичного твору;
- Форму показу музичного твору;
- Питання аналізу музичного твору та можливі відповіді учнів з урахуванням труднощів сприймання й розуміння музичного твору учнями;
- Ремарки, які визначають доцільні педагогічні впливи наведення учнів на сприймання, розуміння й переживання змісту музичних творів;
- Завдання перед повторним слуханням музики, в тому числі й творчі;
- Висновок учителя;
- Домашнє завдання, якщо вчитель визнав його доцільність.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта. – М., 2000.
2. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс: Кн.1, 2. – М.: Музгиз, 1963.
3. Вендрова Т.Е. Пусть музыка звучит!: Кн. Для учителя. – М.: Просвещение, 1990.
4. Ветлугина Н.А. Музыкальный букварь. – М.: Музыка, 1989.
5. Горюнова Л.Г. Развитие ребенка как его жизнетворчество // Искусство в школе. – 1991. – № 1. – С. 15 – 21.
6. Из истории музыкального воспитания / Сост. О.А. Апраксина. – М.: Просвещение, 1990.
7. Исьянова Л.М. Феноменологическая диалектика – искусство – музыка: Уроки А.Ф. Лосева. – К.: ИПКРК, 1998.
8. Кабалевский Д.Б. Педагогические размышления: Избранные статьи и доклады. – М.: Педагогика, 1986.
9. Кабалевський Д.Б. Про трьох китів та про інші цікаві речі. – К.: Муз Україна, 1983.
10. Кадцын Л.М. Музыкальное искусство и творчество слушателя. – М.: Высш. школа, 1990.
11. Лобач О.О. Логіка уроків музики і співів на тему: «Музичний образ» (I півріччя 7-го класу // Наукові записки психолого-педагогічного факультету: Зб. наукових праць. – Полтава, 1998. – С.281 – 286.
12. Машенко М. М. Джерела гармонійної краси: Музыка і живопис на уроках української літератури. – К.: Рад шк., 1978.
13. Медушевский В.В. Музыка в семье искусств // Музыка в школе. – № 1. – С. 31 – 35.
14. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. – М.: Музыка, 1976.
15. Медінцев В. Дитяча творчість і діалог на музичному занятті // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2.
16. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст. / Сост. А.Г. Костюк. – К.: Муз. Україна, 1986.
17. Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл “Музыка”: 1 – 4 класи // Програми підготов-

али: доктор пед. наук, професор О.Я.Ростовський та ін. – К.: Перун, 1996.

18. Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл “Музика”: 5 – 8 класи // Програми підготували: доктор пед. наук, професор О.Я.Ростовський та ін. – К.: Перун, 1996.

19. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч.-метод. посібник.– К.: ІЗМН, 1997.

20. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початкових класах: Навч.-методичн. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – богдан, 2000..

21. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в основній школі: Навч.-методичн. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – богдан, 2000.

22. Слухання музики в загальноосвітній школі: Метод. рекомендації / Укл. Н.М. Зелінська. – К.: ІСДО, 1996.

23. Спутник учителя музики: Кн. для учителя / Сост. Т.В. Челышева. – М.: Просвещение, 1993. – 236 с.

24. Шип С. Аналіз музичної форми: від звуку до стилю. – К., 1999.